

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Головним завданням лінгводидактики, як загальної теорії навчання іноземної мови, є розробка методології навчання мови, аналіз застосовуваних дослідницьких підходів, прийомів, принципів і концепцій. Наукова цінність лінгводидактичної теорії, як найвищої форми організації наукового знання, вимірюється обсягом емпіричних фактів, які складають предмет її вивчення. Вона охоплює сфери систематизації, класифікації та інтерпретування (генеза, прогнозування подальшого розвитку), а також практичне застосування одержаних теоретичних висновків з метою поліпшити умови життя суспільства загалом і освітню галузь зокрема. Сьогодні поширеною є думка: «Майбутнє за системою навчання, що вкладалося б у схему «студент – технологія – викладач», за якої педагог перетворюється на технолога, а студент стає активним учасником процесу навчання» [5, с. 22]. Дефініція «міжкультурна комунікація» викликає безліч наукових сперечань і різнотлумачень у теоретичній думці і серед фахівців-практиків, оскільки поняття виформовувалося внаслідок компромісу багатьох наук. На сьогодні досить поширеними і фактично синонімічними до нього є назви «крос-культурна комунікація», «міжетнічна комунікація», «міжкультурна інтеракція», «полікультурномовне спілкування», а також «крос-культурний / міжкультурний / лінгвокультурологічний підхід», «міжкультурна компетенція / компетентність» (теорія і методика навчання мови).

Культурологічний підхід до мовної освіти в наш час дедалі чіткіше оформлюється як окрема філософсько-філологічна парадигма та відображений у працях зарубіжних (В. Біблер, Є. Верещагін, В. Костомаров, Д. Лихачов, В. Маслова, С. Тер-Мінасова, Е. Холл) і вітчизняних учених (Ф. Бацевич, П. Донець, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, Т. Космеда, Л. Мацько, Л. Скуратівський). Проблема технології навчання досліджується дидактами Н. Голуб, О. Горошкіною, В. Дороз, С. Караман, Л. Кожуховською, Н. Остапенко, М. Пентилюк, К. Плиско, О. Потапенка, Т. Симоненко, Г. Шелеховою та іншими. Ідеї культуроцентристської концепції філологічної освіти набувають все більшої підтримки і в науково-педагогічному середовищі. На думку багатьох дослідників, вони слугують методологічним підґрунтям, що формують мовну полікультурну особистість сучасного студента як цілісного суб'єкта культури (Г. Єлізарова, В. Кононенко, Г. Онкович, І. Плужник, В. Сафонова, Л. Сяхова, О. Семенов, В. Фурманова), сприяючи зокрема і формуванню культуромовної особистості [6].

У лінгводидактичних розвідках А. Буднік, Н. Голуб, О. Горошкіної, В. Дороз, Т. Левченко, О. Потапенка, Л. Прокопенко, О. Семенов, В. Ти-

---

хоші, Г. Шелехової науково обґрунтовано потребу врахування національно-культурного компонента семантики мовних одиниць (передовсім лексики, фразеології і текстів художньої літератури) не лише як одиниць мови / мовлення, але й як концептів етнокультури.

Мета запропонованої статті спрямована на пошук оптимальних шляхів аналізу проблематики міжкультурного спілкування на заняттях з іноземної мови. Основні завдання: окреслити місце і роль технологій у навчальній діяльності з мови; визначити специфіку технологічного підходу до методів організації іншомовної освіти. Відповідно до мети ми розглянемо феномени «міжкультурний», «спілкування», «комунікація», «компетенція» у колі суміжних понять; обґрунтування лінгводидактичного потенціалу «міжкультурно-комунікативна компетентність» як категорії методики навчання іноземної мови. Ми поділяємо думку тих учених, які вважають: «методика навчання – це модель навчально-виховного процесу, яка інтегрує зміст навчання і навчальну технологію» [2, с. 7].

Сучасні вчені визначають технологію міжкультурного спілкування на заняттях з іноземної мови як цілісну педагогічну систему, складовими якої є цілі, зміст, методи і засоби, послідовність дій суб'єктів і об'єктів навчально-виховного процесу. За рівнем застосування в педагогічному процесі технології поділяють на: загальнопедагогічні (застосовуються до всіх навчальних дисциплін); предметнометодичні (враховують специфіку вивчення окремого предмета); локальні або внутрішньопредметні (враховують специфіку певної теми чи проблеми, стосуються окремого виду діяльності на занятті) – модульно-локальні мезотехнології і мікротехнології. Педагогічна технологія в межах курсу іноземної мови у ВНЗ реалізується в частковій технології навчання – прикладній методиці. Це система прийомів, об'єднаних певною логікою. Система методів – це основа навчальної технології. Система методів стає засобом технологізації навчання в тому разі, коли активна пізнавальна діяльність студентів орієнтована на запланований освітній результат. Під технологією навчання можна розуміти комплекс форм, основних, допоміжних методів і засобів, пов'язаних з проектуванням, організацією та проведенням навчального процесу, що забезпечують досягнення запланованого результату.

Теорія міжкультурної комунікації як навчальна дисципліна спершу увійшла до навчальних планів факультетів іноземних мов або спеціалізації «Російська мова як іноземна», «Українська мова як іноземна», згодом закріпилася в Україні в межах професійної підготовки студентів філологічного профілю, які вивчають іноземні мови. Зміст означеної дисципліни охопив як загальнотеоретичні основи теорії і практики міжкультурної комунікації, так і суто прагматичні питання, пов'язані із особливостями культури мови, яка вивчається. Пріоритетність навчання діалогу культур призвела до значного зростання інтересу до іноземних мов, що супроводжується зіставленням звичаїв, традицій, побуту різних народів, об'єктивно збільшила зацікавленість і власною етнокультурою у всіх її різноманітних проявах і спричинила попит на дослідження національної культурної спадщини. У лінгводидактиці укорінилося

розуміння міжкультурної комунікації як такої, при якій комунікативні партнери, належачи до різних мов і культур, усвідомлюють факт чужинності один одного. Вчені схильні вважати, що ця наукова парадигма перестає бути приналежністю лише сфери навчання іноземних мов, розповсюджуючись на широке проблемне поле гуманітарного, міждисциплінарного знання. Ф. Бацевич у міжкультурну комунікацію характеризує тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують засоби мовного коду з культурно-специфічними смислами, а також стратегії і тактики спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються у випадках інтеракції всередині культури [1, с. 9], а також далі у словниковій статті: «Комунікація міжкультурна (у вузькому значенні слова) – 1. Процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні... Одним із найважливіших чинників К. м. є усвідомлення взаємної «культурної чужинності» її учасників. 2. Особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування» [1, с. 83].

Технологічний підхід у контексті іншомовної освіти у ВНЗ важливо розглядати з таких теоретичних позицій: технологічні дії в навчанні іноземної мови – це сукупність послідовних кроків від визначення цілей формування мовної особистості, попереднього проектування моделі навчально-виховного процесу з мови (навчальних ситуацій, уроків, позакласних заходів з навчання іноземної мови) до реалізації на практиці поставлених завдань, з подальшою оцінкою та аналізом досягнутих результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів; сучасні технології у сфері мовної освіти – навчальні системи, які відповідають найновішим досягненням дидактики, лінгвістики, теорії і практики навчання мови; вибір технології навчання залежить від мети, особливостей предметно-тематичного змісту навчальної діяльності студентів, рівня індивідуального розвитку, пізнавально-комунікативного досвіду, методичної майстерності викладача.

Поняття «комунікація» входить до категорій філософії, де воно «означає спілкування, за допомогою якого «я» виявляє себе в іншому (...), термін використовується також і в широкому розумінні, як спілкування» [9, с. 207]. «Спілкування – специфічний для суб'єктів спосіб взаємних відношень (...), спосіб буття людини у взаємозв'язках з іншими людьми ... У філософському сенсі спілкування не зводиться до навмисно виконуваних актів спілкування, до обміну інформацією і соціально-психологічним контактів» [9, с. 330]. У словнику лінгвістичних термінів означені поняття «комунікація» і «спілкування» розглянуто як абсолютні синоніми, що позначають «обмін думками, повідомленнями, ідеями – специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності» [10, с. 233].

У термінологічній енциклопедії О. Селіванової «комунікація» означає «процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи (...), іноді ототожнюється зі спілкуванням, однак, вони не є синонімічними. Спілкування є соціально зумовленим процесом обміну інформацією між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудової та творчої діяльності, який реалізується переважно за допомогою вербальних засобів (...), хоча при розширенні сфери комунікативної лінгвістики, можливе їхнє даліше ототожнення за умови акцентування аспекту соціальної взаємодії у комунікації, а не лише інформаційного обміну» [8, с. 243–344]. До того ж учена, посилаючись на засадничі положення соціології і психології, де, як правило, ці поняття не є тотожними, оскільки спілкування реально виявляється на 3-х рівнях (комунікативному, інтерактивному, перцептивному), доходить висновку, що комунікація є ширшою за спілкування, а отже, міжкультурна комунікація – це «інформаційний обмін співрозмовників, належних до різних культур» [7, с. 303]. Поняття «комунікація» використовує і теорія інформації, зокрема в дослідженнях, які розробляють проблему «штучного інтелекту» (кібернетика), але при цьому воно фактично потлумачено і як синонім до слова «спілкування». З наведених визначень, як бачимо, за спілкуванням здебільшого закріпилися характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією ще додаткове значення – інформаційний обмін у суспільстві. Саме на цій підставі Т. Грушевицька, В. Попов і О. Садохін тлумачать спілкування (мовленнєве – уточнення наше) як «соціально зумовлений процес обміну думками, почуттями між людьми в різних сферах пізнавально-трудової і творчої діяльності, що реалізується головним чином за допомогою вербальних засобів комунікації. На відміну від нього комунікація – соціально зумовлений процес передавання і сприймання інформації як у міжособистісному, так і в масовому спілкуванні на різних каналах з допомогою різних вербальних і невербальних комунікативних засобів» [3, с. 100]. Отже, у тлумаченні розглядуваних термінів так чи інакше дослідники оперують поняттям «інформація», розуміючи під останньою повідомлення про факти, події, процеси, звично оформлювані і передані мовними засобами.

Одна з ідей Концепції мовної освіти 12-річної школи (ми готуємо майбутнього вчителя для школи) полягає в тому, що використання сучасних технологій в організації навчального процесу сприятиме вдосконаленню національної системи шкільної мовної освіти. Звертається увага передусім на такі перспективні педагогічні системи, як: особистісно орієнтовані технології, інформаційні освітні технології, технології модульного навчання, технології життєтворчості, вальдорфська педагогіка [4, с. 64].

Сьогодні мета і завдання шкільного курсу іноземної мови розширилися. Система методів особистісно орієнтованого навчання іноземної мови зазнає змін, за певних умов трансформується в технологію і достатньо обґрунтовано визначається як технологія навчання услід за загальнодидактичними тенденціями. Так, у дослідженнях методів інтерактивного навчання О. Пометун ототожнює їх з технологіями

навчання: «Важливість технологічного підходу до реалізації інтерактивного навчання, складна структура кожного з таких методів дозволяють, на нашу думку, говорити про інтерактивні технології навчання» [6, с. 15]. Застосування технологічного підходу, спрямованого на модернізацію процесу мовної освіти, пов'язане з явними протиріччями між: 1) з одного боку, концептуально-методологічним оновленням засад процесу мовної освіти і традиційною системою методів його реалізації, а з іншого – сучасною соціальною вимогою у формуванні цілісної гармонійно розвиненої мовної особистості та недостатніми розвивальними можливостями традиційних методів навчання; 2) традиційною системою навчання, орієнтованою на формування базових мовних, мовленнєвих знань, умінь, навичок, і об'єктивною потребою в застосуванні нового педагогічного досвіду, зокрема компетентнісного підходу до навчання, інтерактивних методів, інтегрованих технологій, орієнтованих на посилення комунікативного аспекту у формуванні мовної особистості; 3) інтенсивним розвитком знань, інформаційних технологій і традиційною системою навчання мови, розвитку мовлення, що не дає змоги ефективно засвоювати знання, повною мірою входити в сучасний інформаційний простір; 4) повільним темпом навчальної діяльності студентів та і підвищенням інтересу до вивчення мови; 5) наявним рівнем навчальних досягнень студентів у сфері мовної освіти й об'єктивною потребою в постійному самовдосконаленні, самонавчанні, саморозвитку. Організація навчально-виховного процесу шляхом застосування системи методів на рівні сучасних технологій, спрямована на вирішення наведених протиріч, сприяє якісному вдосконаленню курсу іноземної мови у ВНЗ.

У межах запропонованого дослідження слід провести термінологічне розмежування понять «міжкультурна комунікація (спілкування)» і «міжкультурна компетенція (компетентність)», оскільки цілком погоджуємося із О. Селівановою, що «одним із найголовніших завдань міжкультурної комунікації є формування міжкультурної комунікативної компетенції на засадах культурного релятивізму й толерантності до чужої культури і мови, до їхніх культурних стандартів» [8, с. 349]. Якщо термін «компетенція міжкультурна» – це «знання чужих культурних стандартів» [8, с. 349], що забезпечує «формування вторинної мовної особистості, яка може себе реалізувати в межах діалогу культур» [1, с. 78] є цілком придатним дотично практики викладання іноземної мови, то визначення «міжкультурна компетентність» як «позитивне ставлення до наявності в суспільстві різних етнокультурних груп, (...) наявна як у індивіда, так і в державі на підставі політики добровільної адаптації соціальних і політичних інститутів суспільства до потреб різних культурних груп» [3, с. 277] безпосередньо стосується проблем мовної освіти. Це уможливорює дослідження процесів міжкультурного спілкування між представниками різних мовленнєвих субкультур усередині однієї і тієї ж національної культури титульного етносу.

Складові процесу мовної освіти мають забезпечити розвиток не

тільки зовнішніх показників рівня мовних, мовленнєвих умінь та навичок студентів, а й внутрішніх пізнавальних потреб, особистісних утворень, ціннісних орієнтацій, когнітивного досвіду шляхом ефективного використання доступних методів, перспективних технологій навчання, спрямованих на його включення в активну навчально-пізнавальну діяльність з метою досягнення заданого кінцевого результату. Відповідно до того, що час висуває прагнення до синтезованих способів навчання, потрібно звернути увагу на поняття функціональної системи методів навчання іноземної мови, пов'язане з проблемою технологізації методичних прийомів і співвідносне з поняттям «технологічна система методів навчання», яке за своєю суттю є більш об'ємним і глибшим від суми окремих методів (з огляду на синергетичний показник, у складних системах число зв'язків між елементами зростає швидше, ніж число елементів). Технологічна система методів – це практично функціональна система методів, оскільки її можна розглядати і як у дії, і як теоретичну модель окремої технології, потенційно функціональну. На відміну від багаторівневої теоретичної системи методів [6, с. 13–14], функціональна складає основу певної технології навчання (візьмемо до уваги те, що у загальному тлумаченні технологія – це сукупність способів, тобто методів, проведення виробничих (мовних та мовленнєвих) операцій). З цього випливає важливий методологічний висновок: аналіз феномену мови як утілення етнокультури освітнього простору неодмінно враховуватиме вплив різноманітних європейських мов і культур, які характеризуються відносно стабільними особливостями саме завдяки генетичній спорідненості і спільності умов їх виникнення. Методи навчання мови здійснюють дидактичний вплив не поодиночі, а сукупно; вони тісно взаємопов'язані, часто взаємопроникають один в інший, у результаті чого можуть складати цілісне процесуальне новоутворення – технологію, спрямовану на формування компетентної мовної особистості. У межах конкретної навчальної технології система методів набуває якісно нового змісту. Отже, функціональна система методів навчання іноземної мови – це практична лінгводидактична технологія, тобто технологія навчання мови, що ґрунтується на сукупності методів, форм, засобів, які в конкретних навчальних умовах дозволяють педагогу, урахувавши індивідуальні потреби майбутнього вчителя, забезпечити, з одного боку, суспільні потреби в національно свідомій, духовно багатій, комунікативній мовній особистості, а з іншого – актуальний рівень власне предметної підготовки студентів.

Нова міжкультурна лінгводидактична парадигма, в основу якої покладено концепт формування мовної особистості, відкриває широкі можливості пошуку нових оптимальних шляхів удосконалення іншомовної освіти студентів. Мовна особистість характеризується власним знанням мови й особливостями її використання. Застосування технологічного підходу до методів навчання відкриває широкі можливості для модернізації процесуальної складової мовної освіти, ефективного становлення й

розвитку мовної особистості студентів. Мовна особистість студента становить єдність колективного й індивідуального, що виявляється у невідривному зв'язку між собою. Розглядаючи поняття «міжкультурна компетенція», як ресурсна якість, і «міжкультурна компетентність», як особистісне утворення, вважаємо необхідним увести в науковий обіг лінгводидактики вищої школи термін «міжкультурно-комунікативна компетентність» – інтегративна якість особистості, що характеризується сукупністю спеціальних міжкультурних знань і вмінь і системою ціннісних орієнтацій, необхідних для розв'язання фахових завдань в умовах міжкультурної мовної взаємодії у стилі співпраці і толерантності.

Реалії сучасної соціолінгвістичної ситуації в європейському освітньому просторі в перспективі потребують перегляду дидактичних положень лінгводидактики. Вивчення питань функціонування сучасних методів і технологій формування мовної особистості буде також продовжено в подальших дослідженнях автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища педагогічних систем відкритої освіти / В. Ю. Биков // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Випуск 77. – Частина 1. – С. 3–12.
3. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попов, А. П. Садовин ; под ред. А. П. Садохина. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 352 с.
4. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59–65.
5. Подранецька Н. Застосування проектних технологій на уроках української мови та літератури як один із напрямків розвитку мовної особистості / Н. Подранецька // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 4. – С. 22–25.
6. Пометун О. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О. Пометун // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 10–15.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
10. Языкознание : большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.